

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

Sosnin, V. A. (2009): Psychologie současného terorismu: studijní materiál. Moskva: Forum, ISBN 978-5-91134-383-5, 160 s.

Соснин В. А. (2009): Психология современного терроризма : учебное пособие. МОСКВА: ФОРУМ, ISBN 978-5-91134-383-5, 160 с.

Autor: Josef Smolík

Email: josef@mail.muni.cz

Kniha Vjačeslava Alexandroviče Sosnina se věnuje otázkám a problémům psychologie současného terorismu. Téma je převážně zpracováno z hlediska sociokulturní a sociálně psychologické perspektivy, přičemž neméně významným se jeví i představení diskuse ohledně terorismu jak v Ruské federaci, ale i na globální úrovni.

Čtivý a ucelený text představuje nejenom specifika terorismu v Ruské federaci, ale všímá si i širších sociálních a sociálně psychologických základů vzniku nejrůznějších typů terorismu.

Jako jakýsi „evergreen“ vyznívá i obsáhlá diskuse ohledně samotného definování základního pojmu, tj. terorismu. Terorismus je popsán a přiblížen z hlediska perspektivy (sociální) psychologie jako strategie „změny psychologického stavu u velkých skupin lidí“ (s. 6), což je hlavním cílem teroristů. Právě vyvolání pocitů bezmocnosti a strachu u širokých vrstev obyvatelstva v důsledku teroristických činů vede k snadnému definování požadavků ze strany teroristů a k následné medializaci teroristických uskupení.

Terorismus je rovněž charakterizován jako „neadekvátní, avšak jediný možný prostředek v boji tzv. slabých proti tzv. silným“. Sosnin přímo konstatuje, že „většina států není

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

schopna vést tradiční válku, a proto se uchylují k terorismu“ jakožto vhodné strategii boje (s. 43).

V textu je probrána i symbióza mezi terorismem a organizovaným zločinem, resp. oddělení těchto dvou fenoménů, diskutovány jsou také základní termíny jako je fundamentalismus, fanatismus, islámský radikalismus a politický extremismus. Terorismus je mj. definován jako „krajní stupeň projevu extremismu“ (s. 31).

Podstatná část knihy se věnuje analýze jednotlivých motivů, příčin a činností jednotlivých teroristických skupin, ale i sociálně psychologickým aspektům boje proti terorismu.

V předmluvě knihy autor poukazuje na závažnost a aktuálnost sociální psychologie, jako disciplíny, která má velký význam při řešení současných společenských problémů a otázek.

Autor uvažuje i nad subdisciplínou současné sociální psychologie – psychologíí terorismu, která by měla být primárně zaměřena na teorii i aplikované poznatky týkající se tohoto fenoménu.

V úvodu knihy Vjačeslav A. Sosnin shrnuje především potřebu věnovat se psychologii terorismu po událostech z 11. září 2001, přičemž na základě statistických dat dokládá, že terorismus – z hlediska počtu teroristických činů a obětí těchto útoků – je na vzestupu.

Autor také upozorňuje na komplexnost terorismu a na vliv dalších faktorů a determinant, mezi které řadí například historické, politické, ekonomické, sociální a psychologické faktory. Právě z důvodu rozmanitosti terorismu se Sosninovi zdá výhodné k teroristické činnosti přistupovat interdisciplinárně.

Významným tématem, které je v souvislosti s terorismem čtenářům přiblíženo je i otázka rozdílů jednotlivých kultur, jejichž příslušníci mají mnohdy odlišné představy například o vítězství, o národní cti, názorech na současný svět atp., přičemž se jako jedním ze stěžejních termínů ukazuje kulturní identita. Právě odlišná kulturní identita často vyvolává reakci v důsledku globalizačních a exploatačních tendencí světových mocností, především

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

pak USA.

Sosnin na základě kulturních odlišností rozlišuje tzv. západní kulturu (s důrazem na individualismus, pragmatismus, konkurenci, volný trh), která je v konfliktu s tradičními „kolektivistickými“ kulturami (s důrazem na kolektivismus, duchovní život, stabilitu, tradiční rolou strukturu a spolupráci). (Sosnin Ruskou federaci řadí právě mezi tradiční kolektivistické kultury.)

V první kapitole knihy (Základy a zdroje terorismu: evoluce představ) jsou definovány základní pojmy a představena stručná historie terorismu.

Autor předkládá dvě varianty diskusí o vzniku terorismu. První z nich celkem alibisticky hovoří o tom, že terorismus jako strategie „ideo-politického boje konkrétních skupin lidí za vlast či ochranu vlastní etnokulturní skupiny je stejně stará jako první civilizace“ (s. 9). Druhá teorie – krajní pozice – terorismus datuje do začátku 19. století a souvisí s prvními teroristickými útoky na představitele nejrůznějších států.

V následující subkapitole se autor pokusil přiblížit fenomén terorismu na konkrétních příkladech, přičemž zmiňuje základní charakteristiky a významné momenty (zabití cara Alexandra II. Nikolajova 1. 3. 1881 teroristy z Vůle lidu, Narodnaja volja) a postavy podstatné pro historii terorismu v Rusku (Michail Bakunin, Sergej Nečajev), včetně krátké zmínky o tzv. státním teroru v Rusku po r. 1917.

Následně je přiblížen antikoloniální a mezinárodní terorismus v letech 1945 – 1980, který je popsán na pozadí studené války, antikoloniálního vývoje a rozvoji masové komunikace. Sosnin si uvědomuje i skutečnost, že terorismus je často tématem, které dobře „prodává“ zpravodajství.

Jako významný prvek se od 80. let 20. století podle autora projevuje religiózní terorismus, který má svébytné charakteristiky a je spojován především s radikálními proudy islámu.

V další subkapitole jsou popsány sociální a sociálně psychologické indikátory kolektivního násilí, které jsou považovány za determinanty teroristické činnosti. Mezi tyto indikátory

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

jsou považovány např.:

- etnická skupina;
- národnost;
- dominantní skupina;
- politické, ideologické či náboženské hnutí atp.

Popsán je i efekt tzv. obětního beránka, na kterého je často přenesena vina za nejrůznější problémy, konflikty a obtíže ve společnosti. Stejně tak je popsán i efekt „mystického přesvědčení“ týkající se teroristů-sebevrahů, kteří podlehnou dojmu, že po teroristickém činu neumřou.

Podkapitola 1.3 se věnuje současnému terorismu v Ruské federaci, která začíná situací po r. 1917, všímá si ideo-politických a sociálně-ekonomických příčin a sociálně-psychologickými procesy, které způsobují růst tohoto fenoménu. K podstatným příčinám Sosnin řadí tyto: politické, ideologické, nacionalistické, separatistické, etnické, religiózní, psychologické, ekonomické atd., přičemž upozorňuje na zásadní vliv náboženského terorismu v současné Ruské federaci (v oblasti severního Kavkazu).

Blíže jsou také definovány termíny jako terorismus (s podtypy jako je politický, separatistický, religiózní a patologický terorismus), teroristická činnost, teroristická skupina a mezinárodní terorismus. Další typologie, které autor uvádí jsou na základě těchto kritérií: motivace, cílů a používaných metod. Neméně podstatným je podle autora i vztah mezi terorismem a globalizačním procesem.

Ve čtvrté podkapitole jsou popsány předsudky, které panují v diskusích o současném islámském terorismu, resp. o muslimech. Zcela chybná jsou dle autora např. tvrzení o tom, že:

- Všichni Arabové jsou muslimové.
- Všichni obyvatelé Blízkého východu jsou Arabové.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

- Všichni Arabové jsou primitivní lidé.
- Všichni Arabové jsou fanatici a teroristé.

Následující subkapitola popisuje stručnou historii vztahu mezi křesťanským a muslimským světem, aby téma bylo dále rozpracováno o geopolitickou situaci mezi Evropou a USA na jedné straně a zbytkem zemí na straně druhé. Tvrzení o tom, že Islám je i politická ideologie se objevuje i v jiných, podobně zaměřených textech. Sosnin vyvozuje 2 roviny islámu: sociálně-kulturní a politickou-ideologickou. V této pasáži autor opět opakuje již výše popsané charakteristiky západních zemí, přičemž kritizuje USA za nekooperaci (či konzultace nebo koordinaci) při řešení otázek mezinárodní politiky v souvislosti s terorismem.

Druhá kapitola (Motivace terorismu) knihy se zaměřuje na motivaci k teroristické činnosti. Autor spatřuje motivaci na 3 odlišných úrovních: na individuální (osobnostní), vnitroskupinové a meziskupinové.

K první úrovni jsou uvedeny i osobnostní charakteristiky teroristy: agresivnost, pocit viny, egocentrismus, potřeba rizika, sounáležitost se skupinou atp.

Vnitroskupinové úroveň popisuje především skupinovou dynamiku teroristické skupiny (konformitu ve skupině, skupinové myšlení ad.), vůdcovství v těchto skupinách, socializační funkce skupiny a skupinovou ideologii. Přínosným se jeví především popis rolové struktury u teroristických skupin (duchovní vůdce, sponzor, vedoucí osoby/organizátoři teroristické činnosti, instruktoři/vedoucí výcviku, vedoucí jednotlivých teroristických buněk, nováčci, potenciální členové organizace, „skrytí“ či „spící“ členové teroristické organizace). Za mechanismy sebeospravedlnění jsou Sosninem uvedeny: černobílé vidění světa, iluze totální války, iluze obrany hnutí, kolektivní paměť a skupinová historie teroristické skupiny.

V subkapitole s názvem „Psychologické důsledky teroristické činnosti“ jsou uvedena fakta týkající se traumatologie a psychologické pomoci po závažných teroristických

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

útocích. Především je blíže představena posttraumatická stresová porucha (PTSP, dle DSM-IV), která je definována jako duševní porucha, která vzniká v důsledku náhlých a pro život a osobní integritu závažných událostech, mezi které je třeba řadit i teroristické útoky. S osnin PTSP spojuje s depresivními stavy, poruchami spánku a soustředění, se syndromem strachu/úleku, alkoholovými a drogovými závislostmi atd. Podstatné z hlediska diagnostiky je, aby tyto projevy při chronické PTSD trvaly přinejmenším v časovém rozmezí 3 měsíců.

V třetí kapitole (Sociálně-psychologické aspekty protiteroristické činnosti) jsou představeny možnosti psychologie/psychoterapie v případech teroristických útoků – důraz je kladen na psychickou podporu, informační podporu, včasnou psychologickou a medicínskou pomoc.

Psychologická pomoc je členěna na individuální terapii, krátkodobou skupinovou terapii (debrífung), dlouhodobou skupinovou terapii a dlouhodobou rodinnou terapii. Každá ze skupin psychologické pomoci je blíže popsána a jsou uvedena jednotlivá témata/postupy při terapii (důraz je kladen na trénink situací, rychlou a včasnou diagnostiku, komunikaci atp.). Představeny jsou rovněž výsledky Americké psychologické asociace (APA), která se tématem terorismu zabývala na konferenci v roce 2004.

V posledním oddíle třetí kapitoly jsou ze sociálně psychologických pozic shrnuty výsledky některých výzkumů a uvedena jednotlivá doporučení pro „boj s terorismem“.

Sosnin poznamenává, že současné útoky jsou „charakteristické vysokou intenzitou a vysokou mírou konspirativnosti“ (s. 143). Rovněž v případě protiteroristického tažení upozorňuje na fenomén personifikace, kdy často dochází k iluzi, že terorismus je otázkou zničení několika „vůdců světového terorismu“, aniž by byla reflektována síťová struktura současného terorismu posledních let.

Dalším efektem, který je Sosninem zmapován, je efekt přenosu představy nepřítele, vzrůst xenofobie a mezietnických konfliktů. Obraz nepřítele je tak z malých skupin teroristů přenesen na celá etnika či národnosti (typicky představa obyvatel Kavkazu v rámci Ruské federace).

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

Samotný závěr knihy shrnuje úlohu psychologie v mírových procesech a seznamuje s její úlohou v reakcích na výzvy mezinárodního terorismu. Podle Sosnina je vhodné, aby se psychologie podílela na:

- formování společenství míru a rozvíjení mezikulturního dialogu;
- zajišťování sociálních dovedností a expertíz pro potřeby přípravy expertů pracujících na úseku boje s terorismem;
- objasňování způsobů formování teroristických skupin, utváření předsudků, fanatismu, extremismu a heterostereotypů (stereotypů o členech jiných skupin, o jiných národech, rasách atp.);
- práci s jedinci zasaženými teroristickým násilím;
- rozvíjení zařízení humanitární pomoci s cílem pomoci jedincům v krizových oblastech;
- provádění empirických výzkumů konkrétních aspektů i otázek terorismu (blíže s. 149 – 152).

Za dostatečně nezmapovaná témata V. A. Sosnin považuje například vůdcovství v teroristických skupinách, rolovou a komunikační strukturu těchto skupin, proces socializace nových členů, skupinovou dynamiku mezi jedinci a vnitroskupinové konflikty, stadia vývoje skupin, kritéria připravenosti skupiny k realizaci teroristických útoků atd.

Text V. A. Sosnina čerpá z relevantní literatury a autorova dlouhodobého zájmu o téma, o čemž svědčí jeho mnohé časopisecké výstupy za přibližně posledních 10 let.

Sosnin knihu v názvu přímo definoval jako studijní materiál (především pro studenty sociálně vědních univerzit), přesto lze konstatovat, že si „Psychologie současného terorismu“ najde své čtenáře nejenom u odborníků, tj. psychologů a sociologů, ale i u širší odborné veřejnosti.